

Saudische bekeringsijver grootste struikelblok voor Belgische islam

2014/1

22 | 01 | 2014

MENSEN

WELVAART

BESCHERMING

Saudi-Arabië, de bakermat van de islam, het land waar de heiligste plaatsen van de islam gelegen zijn, heeft zijn stempel gedrukt op de soennitische islam wereldwijd, ook in België. Meer dan vier decennia geleden begonnen de Saudi's voet aan de grond te krijgen (in de islam) in West-Europa.

Het Saudische ministerie van Buitenlandse Zaken windt er geen doekjes om: naast de oliehandel en investeringen in de financiële sector hoort de promotie van 'de islamitische identiteit' van moslims in islamitische en niet-islamitische landen al lang tot de belangrijkste doelstellingen van het Saudische buitenlandbeleid. Hiervoor wordt in de nodige 'morele en financiële steun' voorzien en worden moskeeën en islamitische culturele organisaties uit de grond gestampt en ondersteund.¹

Saudi-Arabië heeft een bekeringsijver die letterlijk geen grenzen kent. De mondiale verspreiding van het Saudische salafisme, het wahabisme, begon tijdens de Koude Oorlog en is nooit gestopt. Dankzij de digitaliserings- en globaliseringgolven van de voorbije twintig jaar scheert de populariteit van het Saudische salafisme hoge toppen.

In België hebben Saudische diplomaten de controle over het Islamitisch Cultureel Centrum (ICC). Het ICC is een orgaan dat lange tijd als vertegenwoordiger van de moslims in België werd beschouwd. Hun directe invloed was in de loop van de jaren tachtig en negentig dan ook navenant. Het door de Saudi's gedomineerde ICC stelde honderden imams en leerkrachten islam aan, die zo de Saudische islam – het Saudische salafisme oftewel: wahabisme -verspreidden. Het salafisme is een stroming binnen de islam die een terugkeer

BILAL BENYAICH

Senior Fellow Itinera Institute

ZIBAR OMAR

Islamoloog & Expert Arabistiek

naar de 'zuivere' islam - zoals beleden door de profeet Mohammed en zijn metgezellen in de zevende eeuw - promoot. Door toedoen van de Saudi's werden de praktiserende gastarbeiders afkomstig uit moslimlanden en hun nakomelingen ingewijd in een puriteinse variant van de islam die bovengemiddeld aanwezig is in het private en publieke leven. Ook vandaag staat de Saudische bekeringsijver in de weg van een Belgische islam.

In dit artikel staan we eerst stil bij de belangrijkste Saudische islamiseringsinstrumenten. Vervolgens bij de intrede van de Saudi's in het Belgische islamitische veld, de effecten ervan en de belangrijkste Saudische organisatie ter verspreiding van het wahabisme, het ICC. Tot slot staan we stil bij de pogingen van de Belgische autoriteiten om een antwoord te geven op religieuze invloeden van buitenaf.

De islam is allesbehalve een monolithisch geheel en kent talrijke stromingen. Een eerste belangrijke opsplitsing is die tussen soennieten en sjiieten. De soennieten vormen een meerderheid van 85 à 90% van de moslims, de sjiieten een minderheid van 10 à 15%. Daarnaast zijn er vier rechtsscholen met elk een eigen traditie. Ook bestaan er binnen het soennisme verschillende substromingen waaronder een aantal gepolitiseerde strekkingen zoals het salafisme of de ideologie van het Moslimbroederschap.

De belangrijkste Saudische organisaties

Dat een groot aantal ideeën van de Saudische variant van de islam, het salafisme ook gekend als wahabisme, vandaag de dag invloedrijker is dan ooit onder soennieten wereldwijd, heeft te maken met het feit dat de Saudische autoriteiten in de loop der jaren miljarden petrodollars hebben gependend aan de verspreiding van de leer. Toen Saudi-Arabië in 1938 voor het eerst olie exporteerde, lagen de inkomsten rond een half miljoen dollar per jaar. Tegen begin jaren zeventig waren dit enkele miljarden en vandaag de dag spreken we over jaarlijks honderden miljarden dollars aan olie-inkomsten.

De petrodollars vormden de brandstof die nodig was om het reactionaire wahabisme te verspreiden, vandaar de term 'petro-islam' die eraan gegeven wordt. Op het hoogtepunt van de Koude Oorlog steunden de Verenigde Staten de bekeringsijver van Saudi-Arabië, als een extra wapen om de seculiere, socialistische – 'goddeloze' – regimes te ondermijnen die op vriendschappelijke voet verkeerden met de Sovjetunie, zoals Irak en Syrië. Na de Koude Oorlog kregen de Saudi's dankzij de immer toenemende olie-inkomsten een sterke greep op de media en de uitgeverwereld, met tv-zenders zoals Al Arabiya (de grootste concurrent van het Qatarese Al Jazeera), tv-programma's en tv-predikanten op allerlei zenders, kranten zoals Al Hayat, uitgeverijen, enz. Weinig kon ontsnappen aan de dollars en riyals van het Saudische koningshuis. Naast de religieuze beïnvloeding via de moskeeën en de scholen begonnen de Saudi's hun boodschap rechtstreeks in de huiskamers te brengen via schotelantenne.

Een hele riste staatsstructuren en organisaties ondersteunen de islamiseringspolitiek van Saoedi-Arabië. Drie organen spelen echter een sleutelrol: het ministerie van Islamitische Zaken, het Koning Fahd Complex en de Moslim Wereld Liga.

Het Saudische ministerie van Islamitische Zaken promoot het wahabisme in binnen- en buitenland via de financiering van moskeeën, culturele organisaties en scholen. Voorts drukt ze ook boeken en worden er studiedagen georganiseerd.² Daarnaast speelt het Koning Fahd Complex voor de druk van het Heilige Boek (King Fahd Complex for the Printing of the Holy Qur'an) een rol in de verspreiding van de islam.³ Zijn kerntaak bestaat uit het drukken en verspreiden van de Koran, Koranexegeses en vertalingen van de Koran in vreemde talen – 24 Aziatische, 12 Europese en 14 Afrikaanse talen. Een derde belangrijke instantie is de Rabitat al-Alam al-Islami, oftewel de Moslim Wereld Liga. Deze internationale niet-gouvernementele organisatie werd in 1962 gesticht met als kerntaak de da'wa, mensen oproepen om zich tot de islam te bekeren en moslims aanmanen om de islamitische voorschriften na te leven. De Moslim Wereld Liga is een machtige instelling. De Liga heeft een aantal educatieve en religieuze projecten, die worden uitgevoerd door enkele comités of deelorganisaties met specifieke taken.

Een eerste comité dat ressorteert onder de Moslim Wereld Liga is het Internationaal comité voor het Memoriseren van de Heilige Koran (Holy Qur'an Memorization International Organization). Het is actief in meer dan vijftig landen en is de draaischijf van de da'wa en van de verspreiding van de wahabitische islam.⁴ Dit comité schrijft vooral studiebeurzen uit en sticht Koranscholen en hogescholen in islamitische studies.⁵ Met deze studiebeurzen krijgen Europese moslims de kans om te studeren aan een prestigieuze islamitische universiteit, zoals die van Medina. Heel wat Belgische imams en predikanten zijn daar de revue gepasseerd. De educatieve instanties van het ICC zijn opgericht en worden gesponsord door de Moslim Wereld Liga.

Een andere instantie die ressorteert onder de Moslim Wereld Liga is de Wereld Hoge Raad van Moskeeën (World Supreme Council of Mosques). Wahabieten hechten een groot belang aan moskeeën; de Huizen Gods zijn de hoeksteen van de islamitische gemeenschap, klinkt het. Daarom pompen ze veel geld in de constructie van duizenden moskeeën wereldwijd.

Tot slot voert de Moslim Wereld Liga via het Internationaal comité voor Kennismaking met de Islam (World Wide Association for Introducing Islam) een bekeringsbeleid dat op niet-moslims is gericht. Hierbij wordt gretig gebruik gemaakt van het internet. Chatislamonline.org is een goed voorbeeld van de digitale da'wa van de Moslim Wereld Liga. De chatbeheerders van de site zijn professionals die vaak een media- of communicatieopleiding gevolgd hebben, daarna nog eens vier maanden lang worden opgeleid, uit alle uithoeken van de wereld komen en vaak zelf bekeerling zijn. Chatislamonline.org heeft tientallen medewerkers die hun diensten in vele wereldtalen aanbieden.

De rode loper voor de Saudi's vanwege de Belgische autoriteiten

Wie de E40 Leuven-Brussel weleens heeft genomen en bij het binnenrijden van Brussel de afslag richting Brussel-centrum neemt, kan het eenmaal uit de tunnel moeilijk missen: een oosters aandoend gebouw in de hoek van het Jubelpark. Het betreft het Oosters Paviljoen, een overblijfsel van de internationale Wereldtentoonstelling in Brussel van 1897, meer bepaald het oriëntaalse deel 'Het Pandora van Caïro'.⁶ Het gebouw ligt in het Europese hart van Brussel, de prestigieuze Schumanwijk en is sinds 1969 een moskee.

Op 22 mei 1967 vond er een verwoestende brand plaats in het warenhuis Innovation in de Nieuwstraat in Brussel. Niet minder dan 323 mensen lieten het leven, bijna de helft van de bezoekers van het warenhuis. Het was de grootste tragedie voor België sinds de Tweede Wereldoorlog.⁷ De Saudische koning Faysal, die toen in het land was, had financiële hulp geboden aan de slachtoffers en als wedergebaar schonk koning Boudewijn het oosterse paviljoen 'aan de moslims'.⁸ In 1969 werd het gebouw voor 99 jaar bij Koninklijk Besluit ter beschikking gesteld aan het Islamitisch Cultureel Centrum, dat werd bestuurd door de diplomatieke missiehoofden van een aantal buitenlandse ambassades, waaronder die van Saudi-Arabië.⁹

Het ICC was echter vanaf het begin geen moskee van maar wel voor moslims uit Brussel, en België in het algemeen. Gastarbeiders met wortels in overwegend islamitische landen, zogenaamde 'moslims', waren toentertijd helemaal geen vragende partij. Die hadden andere materiële besognes en velen waren weliswaar traditioneel maar niet praktiserend. Bij de meesten onder de eerste generatie gastarbeiders in België speelde geloof indertijd geen rol van betekenis in het dagelijks leven. Het maakte gewoon deel uit van hun algemene, culturele achtergrond. Zij die wel religieus waren praktiseerden eerder een gematigde islam - bij de Marokkanen gaat het dan over een islam behorende tot de Malekitische rechtsschool, een meer mystieke, soefi-islam. In de landen van herkomst heerste toen immers een meer traditionele en tot op zekere hoogte seculiere cultuur. Het belang van de islam in de private en publieke cultuur was bij lange niet zo groot als vandaag. Op de radio hoorde je zangers, geen predikers. Universiteiten waren bastions van linkse en liberale ideeën en denkers, niet van islamisten.

Als reactie op het traditionalisme en vooral ook op het oprukkende seculier-progressieve gedachtengoed exporteerde de oerconservatieve monarchie Saudi-Arabië haar versie van de islam, het wahabisme. Hiermee worden de leerstellingen en de houding die hieruit voortvloeit bedoeld, zoals gepropageerd door de achttiende-eeuwse puriteinse godsdiensthervormer Mohammed Ibn Abd al-Wahhab. Het wahabisme bepleit een terugkeer naar de 'zuivere' islam en strikte naleving van de levenswijze van de Eerste

Moslims, waarin de Tawhid (het monotheïsme, de eenheid van God, oftewel: de soevereiniteit van God op aarde) centraal staat. De term 'wahabisme' wordt overigens vooral door de tegenstanders ervan in de mond genomen. De 'wahabieten' noemen zichzelf eerder salafiyin (salafisten), ahlu hadith (mensen van de hadith, de overleveringen), of ook ahlu soenna wa Jama'a (mensen van traditie en consensus).

De Saudische staat zoals we die nu reeds tachtig jaar kennen, is het uiteindelijke resultaat van de alliantie die reeds in 1744 werd gesloten tussen de familie Al Saud en de reactionaire ideoloog Mohammed Abd Al Wahab – een man die stelde dat de rede zich hoorde te onderwerpen aan een letterlijke interpretatie van de Koran. De Al Saud-familie oefende de wereldlijke macht uit, die van Al Wahab de religieuze. Tot op heden is Saudi-Arabië gestoeld op dit pact, deze twee zuilen. Politiek en religieuze expansie en promotie gaan hier hand in hand, bekeringsdrang behoort met andere woorden tot het DNA van het Saudische koninkrijk.

De bekeringspolitiek stond en staat nog steeds hoog op de politieke agenda van het huis van Saud. Naast aardolie werd het wahabisme hun belangrijkste exportproduct. Kringen van gastarbeiders in onze contreien bleven er niet van gevrijwaard. Het Saudische proselitisme vond een vruchtbare voedingsbodem: de economische crisis van de jaren tachtig (de-industrialisering, de opkomst van structurele werkloosheid ...) leidde tot massale inactiviteit, maar ook onzekerheid, verveling en gestage vervreemding – wat op zijn beurt zorgde voor een sociaal-cultureel en psychologisch, vacuüm onder migranten. Een klimaat waarin de goedgegelovige massa's vogels voor de Saudische woestijnkat werden.

Niet de religieuzen van bij ons, maar buitenlandse diplomaten deelden de lakens uit in het bestuur van het ICC. Zij hadden de ambitie om de islamitische godsdienst en moslims in België te sturen. Hoewel verschillende strekkingen vertegenwoordigd waren, werden de Saudi's betrekkelijk snel de dominante factor in het bestuur van het ICC. In het begin stelde Saudi-Arabië zich nog tolerant op tegenover de Moslimbroeders of de soefi's - de eerste directeur van het ICC bijvoorbeeld was een Syrische Moslimbroeder.¹⁰ Vanaf de jaren zeventig stond het ICC echter exclusief onder Saudische ideologische invloed, wat zich ook uitte in de aanstelling van de Saudi's als imams en directeurs van het ICC.¹¹ Het ICC werd in 1982 zelfs de Europese zetel van de Moslim Wereld Liga, de instantie die het van financiering voorziet.

Het islammonopolie van het wahabitische Islamitisch Cultureel Centrum

In 1974 werd de islam in België officieel erkend als religie. Zowel lokale als internationale ontwikkelingen hadden de behandeling van het islamdossier bij de Belgische autoriteiten in een stroomversnelling gebracht. Zo was er een toenemende instroom van gastarbeiderskinderen – ‘moslimkinderen’ – in het onderwijs. Het katholicisme speelde toen nog een maatschappelijke en politieke rol van betekenis en men dacht een antwoord te moeten formuleren op ‘confessionele noden’.

Daarnaast waren er internationale ontwikkelingen, zoals het embargo van de Organisatie van de Olie-exporterende Landen (OPEC). Dit olie-embargo – het antwoord op de steun van een aantal westerse landen, zoals de Verenigde Staten en Nederland, aan Israël tijdens de Jom Kipoeroorlog in oktober 1973 – leidde tot een verviervoudiging van de olieprijs. Een economische crisis was het gevolg. Het was ook in die periode dat er een formele migratiestop werd afgekondigd. Bovendien waren de Saudi's, die het kapitalisme onderschreven, objectieve bondgenoten in de strijd tegen het communisme. Voeg daarbij dat ze het onderwerp van de erkenning van de islam regelmatig te berde brachten in de bespreking van industriële akkoorden en je komt tot de moeizame erkenning in 1974.¹²

Het ICC – ondertussen beter bekend als ‘de Grote Moskee van Brussel’ omdat het gebouw een capaciteit heeft voor vierduizend gelovigen – had niet getalmd zijn invloed te laten gelden. Terwijl de andere erkende erediensten – de anglicaanse, de joodse, protestantse en katholieke – zich organiseerden op gemeentelijk niveau, pleitte Alouini, de toenmalige imam annex directeur van het ICC, voor een uitzondering op deze regel: hij vroeg en kreeg een organisatie op provinciale basis. Een organisatie op gemeentelijk niveau zou het moeilijker hebbengemaakt de greep te behouden op de plaatselijke gemeenschappen van veelal traditionele maar weinig religieuze Marokkanen (en Turken).¹³ De officiële erkenning van de islam in België betekende ook dat het ICC nu nog meer dan voorheen de bevoorrechte gesprekspartner van de overheid werd inzake de islam en moslims in België.

Via verschillende kanalen kon het ICC dus voortaan het wahabisme promoten. Het ICC werd een belangrijke gesprekspartner van de Belgische overheid voor de attesten waarmee buitenlandse imams een verblijfsvergunning voor België kregen. Vanaf 1978 kreeg het ICC een dikke vinger in de pap wat betreft de benoeming van leerkrachten islamonderwijs. Het ging over een zeshonderdtal leraren in de lagere en middelbare scholen.¹⁴ Ofschoon niet elke leerkracht islam zijn carrière aanvatte als een rabiate salafist stonden ze wel onder de ideologische invloed van de Saudische ambassade in België.

Samengevat heeft het ICC een belangrijke rol gespeeld in de groei en verspreiding van salafistische ideeën in Brussel en daarbuiten. Het is een invloedrijk orgaan gebleken, dit dankzij de buitenlandse financiering en connecties, de moskee, de imams, de leerkrachten

Arabisch en islam, het eraan gelieerde Europees instituut voor Theologie en de Al Ghazali-school, het begeleiden van vele zo niet de meeste bekeringen, het afsluiten van religieuze huwelijken en ga zo maar verder.

We kunnen stellen dat de Saudi's met de naïeve zegen van de Belgische overheid een deel van de moslims in België, en dan initieel vooral de Marokkaanse moslims – want de 'Turkse islam' wordt grotendeels en officieel in goede banen geleid door het Turkse ministerie van Religieuze Zaken Diyanet – mochten kerstenen tot de meest strenge en puriteinse verschijningsvorm van de islam, het Saudische salafisme. De Belgische autoriteiten waren niet alleen naïef, maar ook bijziend. Net als vele andere landen in de westerse hemisfeer staarden ze zich blind op de islamitische revolutie in het sji'itische Iran. Saudi-Arabië, de aartsvijand van Iran, maakte van dit momentum gebruik door te wijzen op het sji'itische gevaar. Via een uitgekiend institutioneel project installeerde het land zijn versie van de islam in Arabische en islamitische kringen wereldwijd.

Tegen het einde van de jaren tachtig begon het besef te groeien dat een deel van de leerkrachten islam in het onderwijs 'gevaarlijke fundamentalisten' zouden zijn.¹⁵ De autoriteiten stelden zich mettertijd ook hoe langer hoe meer vragen bij de 'representativiteit' van het centrum. Voortaan werd er nagedacht over de installatie van 'een representatief orgaan voor moslims in België'. Begin jaren negentig trachtte het ICC aan legitimiteit te herwinnen door zelf verkiezingen te organiseren voor een nieuw initiatief: de Hoge Raad voor Moslims van België. Deze demarche werd niet erkend door de Belgische overheid die zelf een 'Voorlopige Raad van Wijzen' naar voor schoof, zonder resultaat evenwel want het draagvlak bleef uit. Het ontbrak telkens opnieuw aan legitimiteit en draagvlak: dan eens bij het ministerie van Justitie, bij moskeeën verbonden aan de thuislanden of bij de lokale moslims tout court.

Er werd dan maar een Voorlopige Executieve in het leven geroepen waarbij er wederom veel aandacht was voor de vertegenwoordiging van de verschillende religieuze en (etno-) nationale geledingen onder Belgische moslims. In oktober 1998 werden verkiezingen gehouden voor de eerste Executieve van Moslims in België (EMB). De Belgische autoriteiten toonden zich erg interventionistisch en balanceerden op de rand van de scheiding van Kerk en Staat. Ze hadden niet enkel de architectuur van dit orgaan uitgetekend, maar ook de verkozenen en gecoöpteerden aan een veiligheidsscreening onderworpen – en bijgevolg een aantal kandidaten geweigerd.

Na haar oprichting heeft de EMB de ene na de andere impasse gekend door interne religieuze, etnisch-culturele en administratieve spanningen en twisten.¹⁶ Het voorlopige resultaat? Anno 2013 ligt de EMB door mismanagement en interne twisten op apegapen.

Ontluikend bewustzijn bij de autoriteiten

Het Saudische proselitisme blijft een serieuze uitdaging. Het religieus réveil onder een aantal Belgen afkomstig van landen waar de islam de dominante godsdienst is, is voor een belangrijk deel te verklaren door de Saudische bekeringsijver. Ook spelen verschillende Belgen van de tweede generatie die gesocialiseerd werden in de Saudische moskeeën en vormingsinstituten een doorslaggevende rol in de salafisering van een aantal jonge moslims in Brussel, maar ook in steden als pakweg Antwerpen, Hasselt of Verviers.

Beleidsmakers lijken al een tijdje te beseffen dat de islam in België een inheemse structuur en 'cultuur' behoeft. Naast de installatie van een orgaan dat de islamitisch eredienst moet vertegenwoordigen wordt er in het Federale maar ook in de regionale parlementen van België een lans gebroken voor imams van eigen bodem, imams die gevormd worden in België, en dus voor opleidingen islamitische theologie. Zulk een opleiding aan de Katholieke Universiteit van Leuven zit in de pijplijn. Er worden dus voorzichtige stappen gezet. Die zijn noodzakelijk maar fundamentele antwoorden blijven vooralsnog uit. Dit heeft te maken met het economische maar ook (geo)politieke belang van het land.

Politiek gezien wordt Saudi Arabië immers als een betrouwbare partner beschouwd. Saudi-Arabië stond tijdens de Koude Oorlog aan de kant van het westen en wordt vandaag de dag – naast Israël – nog steeds als een belangrijke bondgenoot beschouwd in de regio. Het land is op Rusland na de grootste olieproducent ter wereld. Het is ook de belangrijkste actor binnen de OPEC. Dit geeft het hefboomen tot (relatieve) beïnvloeding van de olieprijs. Het verklaart mee waarom Europese landen een vorm van voorzichtigheidspolitiek jegens energieproducerende landen - vooral indien ze economisch en politiek in westerse (Amerikaanse) invloedssfeer zitten - volgen. Een treffende illustratie hiervan is dat de samenwerkingsakkoorden tussen de Europese Unie en landen als Saudi-Arabië en Qatar geen mensenrechtenclausule bevatten – een clausule die wel vervat zit in de Euromediterrane associatieakkoorden met landen zoals Marokko of Tunesië.¹⁷

Daarnaast is Saudi-Arabië een relevante handelspartner van België. Zowel de invoer als de uitvoer stijgen al enkele jaren. In 2011 bedroeg de export 1.585,9 en de import 1.260,1 miljard euro.¹⁸ De belangrijkste exportproducten betreffen chemische producten, machines en toestellen. De belangrijkste invoerproducten zijn kunststoffen, chemische producten en minerale producten, waaronder aardolie. Niet onbelangrijk: in 2011 ging 29% van de totale Belgische wapenexport (vuurwapens, munitie en militaire voertuigen) ter waarde van 253,4 miljoen euro naar Saudi-Arabië.¹⁹

Het lijkt geen twijfel dat de islamiseringspolitiek van de Saudi's in België – en bij uitbreiding in Europa - net omwille van de goede diplomatieke en economische verstandhouding nog maar zelden publiekelijk werd aangekaart. We zijn in een situatie terecht gekomen waarin een absolute monarchie, een theocratie, dankzij de inzet van een arsenaal aan instrumenten en petrodollars in de loop van enkele decennia het aanzicht van de soennitische islam heeft gewijzigd. België is hier niet van gespaard gebleven.

De huidige instrumenten zoals de Moslimexecutieve en de stappen richting een opleiding voor islamtheologie volstaan niet om van de islam in België een 'Belgische islam' te maken. Een Belgische islam kan niet ontluiken zonder buitenlandse financiering van religieuze structuren in onze contreien te reguleren. Ondertussen leggen ook andere Golfstaten - zoals Qatar, de Verenigde Arabische Emiraten (VAE), en natuurlijk ook het sjiietische Iran - geld en politieke invloed in de weegschaal leggen om hun invloed bij moslims te vergroten. Daarnaast heb je natuurlijk ook de landen van herkomst zoals Marokko, Turkije en Egypte die zich roeren op de religieuze markt. De verkaveling van de islam in België - met het moskeelandschap voorop - onder een aantal moslimlanden, en waarbij de Saudi's de primus inter pares zijn, blijft een hardnekkig feit. Neen, we zijn nog niet toe aan een Belgische islam.

Eindnoten

1. Ministerie van Buitenlandse Zaken van het Koninkrijk Saudi-Arabië. <http://www.mofa.gov.sa/Detail.asp?InNewsItemID=24605>
2. <http://www.al-islam.com/arb/Minsteryinfo.asp?f=Mister00011.Htm> (De website van het Saudische ministerie van Islamitische Zaken)
3. <http://www.qurancomplex.org/default.asp?l=eng>
4. www.hqmi.org.sa (website van de Holy Qur'an Memorization International Organization)
5. <http://scholarship.hqmio-edu.org/Statics/AboutUs.aspx> (website voor de studiebeurzen van HQMI)
6. RATH, J., e.a., Nederland en zijn islam. Een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap, Amsterdam, Het Spinhuis, 1996, p. 193.
7. DEGLAS, C., Rampen in België, Lannoo, 2005, p. 131.
8. Belgische Senaat en Kamer van Volksvertegenwoordigers, Activiteitenverslag 2001 van het Vast Comité van toezicht op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Comité I), zitting 2001-2002, 19 juli 2002, DOC 50 1851/001 (Kamer), 2-1171/1 (Senaat), p. 132. <http://www.dekamer.be/FLWB/pdf/50/1851/50K1851001.pdf>
9. Ibid. Zie ook KANMAZ, M., en ZEMNI, S., 'Moslims als inzet in religieuze, maatschappelijke en veiligheidsdiscours: de erkenning en institutionalisering van de islamitische eredienst in België', in VANDERWAEREN, E., en TIMMERMAN, C. (red.), Diversiteit in islam. Over verschillende belevingen van het moslim zijn, Leuven, Acco 2008, p. 115.
10. 'Dr. Mohamed Hawari' op de website van de Duitse afdeling van de Moslimbroeders: <http://www.iid-alarid.de/alarid/aboutauthor/DrHawari.htm>
11. Vermeld in het stuk 'Septième rencontre annuelle : Parents-enfants convertis' (Lamia, M.) op de website van het ICC : <http://www.centreislamique.be/node/527>
12. DASSETTO, F., 'Belgische en Brusselse islam: hoe ver reikt de kennis?', in SWYNGEDOUW, M. e.a. (reds.), Culturele diversiteit en samenleven in Brussel en België, acco, Leuven, 2005, p. 67-82.
13. RATH, J., e.a., o.c., p. 193-194.
14. Belgische Senaat en Kamer van Volksvertegenwoordigers, o.c., p. 132.
15. Een uitspraak van de toenmalige burgemeester van de Brusselse deelgemeente Sint-Gillis. Zie: KANMAZ, M. en ZEMNI, S., o.c., p. 115.
16. Voor een chronologie en literatuuroverzicht van de pogingen tot oprichting van een vertegenwoordigend en uitvoerend orgaan voor moslims verwijzen we naar KANMAZ, M. en ZEMNI, S., o.c., p. 109-133.
17. KHALIQ, U., 'Ethical Dimensions of the Foreign Policy of the European Union. A Legal Appraisal', Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 147-148
18. Agentschap voor Buitenlandse Handel, Handelsbetrekkingen van België met Saudi-Arabië, p. 5.
19. Vlaams Vredesinstituut, 'Saoedi-Arabië belangrijkste afzetmarkt voor Belgische wapens in 2011', zie: <http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/index.php/article-algemeen-feed/875-saoedi-arabie-belangrijkste-afzetmarkt-voor-belgische-wapens-in-2011>

Voor duurzame economische groei en sociale bescherming.